

Jarosław Kuczer

MAJĄTKI SZLACHECKIE WSPÓŁCZESNEJ GMINY ŚWIDNICA W OKRESIE HABSBUERSKIM (1526-1740)

Na obszar obecnej gminy Świdnica¹ w latach 1526-1740 składały się dobra szlacheckie, których ziemie wchodziły w skład księstwa glogowskiego oraz księstwa krośnieńskiego. Nie był to więc obszar jednolity, gdyż w okresie wczesnonowożytnym pozostający pod rządami odrębnych dynastii i odrębnych zwierzchności lennych – Królestwa Czeskiego (Śląsk) i Brandenburskiej. W związku z tym różny był też układ ich przynależności administracyjnej. Mianowicie, jeśli takie majątki, jak Drzonów, Lipno, Grabowiec, Koźła i Piaski, pozostawały pasem majątków okręgu krośnieńskiego wydzielonego z księstwa glogowskiego u progu epoki nowożytnej w 1482 r. na rzecz margrabiów brandenburskich, to już Radomia, Słone, Buchałów, Letnica, Dobra (nieistniejąca), Świdnica i Wilkanowo należały do wchodzącego w skład Śląska księstwa glogowskiego i w ramach tego tworu pozostawały integralną częścią *weichbildu* zielonogórskiego. Był on do 1740 r. jednym z siedmiu okręgów administracyjno-wojskowych księstwa glogowskiego, posiadających odrębną strukturę zgromadzeń i urzędów stanowych. Tworzyły go wsie czy majątki ziemskie położone wokół miasta królewskiego Zielonej Góry – centrum *weichbildu*². Taki stan rzeczy utrzymało przejście Śląska w 1526 r. przez Habsburgów, którzy pozostali w prowincji do 1740 r., czyli do wkroczenia na Śląsk wojsk pruskich Fryderyka II i ujednoczenia obszaru.

¹ Utworzona w 1972 r. gmina wiejska Świdnica o obszarze 160,8 km² rozciąga się na południowy zachód od Zielonej Góry. Na jej terenie w okresie 1526-1740 jedynie Wilkanowo pozostawało własnością korporacyjną miasta.

² Sam wyraz *Weichbild* pochodził od staroniemieckiego *wic* oznaczającego miasto oraz *bild* – prawo, a jego średniowieczna proveniencja charakteryzowała go jako okręg sądowy, wojskowy i administracyjny. W okresie późnego średniowiecza stał się ponadto podstawową jednostką terytorialną organizacji szlachty i rozumiany był jako okręg ziemski (*districtus, territorium, Kreis*): O. Kossmann, *O staropolskim opolu, śląskim weichbildzie i szlacheckim powiecie*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, t. II, 1997, s. 5-19; H. Loesch, *Die Schlesische Weichbildverfassung der Kolonisationszeit*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung”, t. LVIII, 1938, s. 311-336; B. Zientara, *Z dziejów organizacji rynku w średniowieczu. Ekonomiczne podłoże „weichbildów” w arcybiskupstwie magdeburckim i na Śląsku w XII-XIII wieku*, „Przegląd Historyczny”, t. IV, 1973, s. 681-694.

Mimo takiego formalnego podziału relacje pomiędzy majątkami szlacheckimi pozostawały w zasadzie otwarte. Niektóre z nich przekształciły się z biegiem czasu w centra gospodarki szlacheckiej. Z ważniejszych ośrodków wymienić należy przede wszystkim Świdnicę rodzin von Kittlitz i von Kesslitz oraz Letnicę Knobelsdorffów, Kesslitzów, Schenckendorffów, Stentschów czy Diebitschów. Oba dobra były zresztą powiązane osobami właścicielami. Gdy należały do tych właśnie rodów, osiągnęły też najwyższy próg rozwoju ekonomicznego, właściwy dla XVI i przełomu XVII-XVIII w. Większość wsi zlokalizowanych na omawianym obszarze stanowiła części składowe innych, większych szlacheckich form terytorialnych, niejednokrotnie oddalonych od omawianego obszaru. Majątki pozostające po stronie śląskiej uznawały lenne zwierzchnictwo gruntowe cesarza austriackiego z dynastii Habsburgów, natomiast dobra księstwa krośnieńskiego zobowiązane były do składania przysięgi lennei margrabiemu brandenburskiemu, a od 1701 r. – królowi pruskiemu³.

Pierwszą rodziną odgrywającą dużą rolę w regionie była rodzina von Kittlitz. Jej własność ziemską opierała się głównie na majątku świdnickim. Protoplastą tutejszych Kittlitzów był najprawdopodobniej występujący około 1396 r. Heinrich von Kittlitz młodszy, dzierzący dobra podżagańskie, prawdopodobnie syn Henryka, zanotowany w księstwie głogowskim w latach 1338-1358⁴. Możliwe też, że Kittlitze byli spadkobiercami rodziny von Landsberg, która miała występować tutaj w XIII w., i to właśnie Landsbergowie mogli być założycielami wsi. W XIV w. własność ziemską pozostawała niezmiennie w rękach Kittlitzów⁵.

W 1497 r. jedynym spadkobiercą został Balthasar I, a jego syn, Balthasar II (zm. 1553), sprawujący funkcję starosty weichbildowego (*Weichbildshauptmann*), był jedną z ciekawszych postaci w historii całego księstwa. Jego sta-

³ Ciekawe jednak, że elektorzy brandenburscy z ziem księstwa krośnieńskiego zmuszeni byli z kolei wypełniać obowiązki lenny względem cesarza, na co wskazuje zbiór dokumentów archiwum praskiego: W. Strzyżewski, *Dzieje wczesnonowożytne Środkowego Nadodrza w świetle archiwaliów Głównego Archiwum Państwowego w Pradze*, „Rocznik Lubuski”, t. XVI, 1992, s. 275-282.

⁴ T. Jurek, *Obce rycerstwo na Śląsku do końca XIV w.*, Poznań 1998, s. 241-242.

⁵ W XV w. właścicielami wsi pozostawali kolejno Otto I (1428), panowie na Torzymiu Leopold i Otto II, Otto III (1443), Rumpolt, Otto IV, Heinrich III (1484), Balzer I, Otto V i niejaki Antonius. Ostatnia czwórka to najprawdopodobniej bracia, ponieważ już w 1490 r. wybuchła między nimi spór o sukcesję w dobrach rodziny rozciągających się na wieś Drzonków i nadziały w Starym Kisielinie, podgubińskiej Zawadzie, podkożuchowskim Jeleniowie i bliżej niesprecyzowanym *Quetterschdorf*. Drzonków otrzymał Otto V. W wyniku tego sporu Świdnicę dotknął podział, który był widoczny następnie do końca rządów habsburskich. Pierwsza część przypadła Heinrichowi III, druga Balthasarowi I. To jednak nie stanowiło jeszcze o rozpadzie dóbr, gdyż obydwa centra pozostały przy jednej rodzinie: A. Förster, *Geschichtliches von den Dörfern des Grünberger Kreises. Aus den besten vorhandenen Quellen und eigener Beobachtung und Erfahrung zusammengestellte Erinnerungsbilder*, Grünberg 1905, s. 116-118.

raniem w Świdnicy zaprowadzono kult luterański⁶. Świdnicą dzielił się od 1522 r. z Ottonem VI, od 1524 r. z Balthasarem III i Niclasem I⁷. Początek XVI w. to okres wzrostu znaczenia rodziny von Kittlitz, co zaznaczyło się jej aspiracjami stworzenia nieopodal miasta królewskiego – Zielonej Góry, stanowiącej punkt centralny gospodarki weichbildu, prywatnego ośrodka targowego. Wówczas to pojawiły się plany podniesienia Świdnicy do rangi miasta, których realizacja nastąpiła w 1514 r.⁸ W tym bowiem roku Władysław Jagiełłończyk wystawił Świdnicy dokument potwierdzający prawa miejskie, prawo do utrzymywania cotygodniowego targu w każdy wtorek, ośmiodniowego jarmarku raz w roku, tworzenia cechów, wyszynku soli oraz pobierania cła od ciężkich wozów, handlu śledziami i od wołów⁹. Przeciw Kittlitzom ostro wystąpili zarówno mieszkańcy Zielonej Góry, jak i starosta księstwa głogowskiego Jacob von Salza. Tak więc w 1519 r. Ludwik II wydał antypatent, w którym anulował przywilej swego poprzednika. Po śmierci Balthasara II majątek przeszedł w ręce wdowy po Balthasarze III Urszuli (zm. 1591), Ulricha Niclasa I i Abrahama von Kittlitz. W 1560 r. samodzielnie majątek objął Ulrich, w 1572 r. jako właściciele majątku zostali wymienieni Abraham i Niclas II (zm. 1589), a w latach 1578-1580, po śmierci Ulricha, majątek przejął właśnie Niclas II. Druga część włości została kupiona przez Heinricha von Zedlitz na Kromolinie w weichbildzie głogowskim, by nigdy już nie powrócić do Kittlitzów¹⁰. Nadział pierwszy w 1580 r. posiadał Abraham, w 1598 r. młody Hans Christoph I, a w latach 1626-1652 Hans Christoph II. Z uwagi na silne tradycje luterańskie Kittlitzów majątek doznał wielkich zniszczeń ze strony wojsk cesarskich w okresie wojny trzydziestoletniej, co w 1670 r. doprowadziło do ogłoszenia niewypłacalności rodu za życia niejakiego Weylanda von Kittlitz¹¹. Najprawdopodobniej w związku z tym ostatni Kittlitz, Hans Christoph III, posiadający dobra od 1679 r., podjął decyzję o sprzedaży nadziału sulechowskiemu szlachcicowi Ottonowi Abrahamowi von Diebitsch na Podlegórzcu i Okuninie¹².

⁶ Prawdopodobnie za jego przyzwoleniem w Świdnicy w 1527 r. pojawił się przybyły z Saksonii, nieznanego imienia pastor, na co wpłynąć mogła też bliskość Zielonej Góry i działającego tam Paula Lemberga: Tschiersich, *Zur Geschichte der Orts- und Kirchengemeinde Laettnitz Kreis Günberg in Schlesien*, [rkps, po 1890], s. 44.

⁷ J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten erste vorstellung, Darinnen die ansehnlichen Geschlechter Des Schlesischen Adels*, t. I, Leipzig 1720, s. 199.

⁸ *Codex Diplomaticus Silesiae* (dalej: CDS), t. XXIV, s. 69.

⁹ O. Wolff, *Geschichte der Stadt Grünberg i Niederschlesien von ihrer Entstehung bis zur Einführung der Reformation*, Grünberg 1848, s. 149-150; A. Förster, *op. cit.*, s. 118.

¹⁰ Por. nagrobki Zedlitzów przy kościele świdnickim: A. Górski, *Krajobraz epigraficzny kościoła pw. św. Marcina w Świdnicy w powiecie zielonogórskim*, [w:] *Europa środkowa i wschodnia – ideologia, historia a społeczeństwo*, red. J. Dudek [i. in.], Zielona Góra 2005, s. 433-435.

¹¹ Weyland von Kittlitz został wspomniany w metryce ziemskiej z 1671 r.: *Archivum Państwowe we Wrocławiu* (dalej: APW), *Księstwo głogowskie 1329-1886*, Rep. 24, sygn. 511, s. 25 i 46.

¹² Por. APW, *Księstwo...*, Rep. 24, sygn. 527, s. 21.

Dochody Kittlitzów w 1555 r. sięgały 3733 Reichstalarów. Abraham von Kittlitz miał uzyskiwać z dóbr 2000 Rtl., jego poddani 500 Rtl., Nickel, ze swojej części, 700 Rtl. i jego poddani 533 Rtl. Kittlitzowie dbali o rozwój swego majątku, a z 1565 r. pochodzi informacja o budowie młyna we wsi, zleconej przez Nickela von Kittlitz. Kolejne dochody przyniosła rodzinie z pewnością dzierżawa *Pfandschilling* (cesarskich dóbr zastawnych) zielonogórskiego w latach 1544-1561¹³. Prawdopodobnie z dzierżawieniem owego *Pfandschilling* związane było pełnienie przez Balthasara II urzędu starosty weichbildowego, z prawami wójta miejskiego w stosunku do miasta królewskiego, jakim była Zielona Góra¹⁴. Główną prerogatywą była więc zwierzchność sądownicza, ale szlachta przejmowała z reguły i prawo wpływania na wybór rady miejskiej. Z posiadaniem zastawu związane było sprawowanie wyższego i niższego sądownictwa w takich miejscowościach, jak Chynów, Zawada, Krępa i Łężyca, obejmującego kary w wypadkach nieposłuszeństwa władzy książęcej, nierządu czy zachowań niemoralnych, morderstwa, „waśni i swarów”, kłótni, przestępstw i wykroczeń, łącznie z przysługującym prawem powołania przed sąd lenny. Do kasy pana zastawnego wpływały też opłaty z tamtejszych rozpraw.

O jakie profity konkurowano, mówią wysokości stawek celnych. Za możliwość handlu w mieście oraz na terenie przedmieść zielonogórskich dzierżawca *Pfandschilling* nakładał opłatę 6 halerzy w dniu św. Jerzego, a w okresie od św. Jerzego do św. Michała 3 hal. Wołowina i wieprzowina oclona była na 2 hal. od sztuki, 100 sztuk ryb 15 hal., kamień wełny importowanej (24 funty) 3 hal., a rodzimej 3 gr. za cały ładunek konny. Wyszczególniono też opłatę od sukna zagranicznego, która wynosiła 2 hal. od sztuki, sukno głogowskie szacowano już w groszach od ładunku konnego. Od baryłki śledzi, miodu, tranu rybiego oraz ćwiartki wina płacono 4 hal., natomiast od beczki kramarskiej – 3 hal., za tuzin ćwieków stalowych 2 hal¹⁵.

¹³ W metryce ziemskiej z 1681 r. jako dobra dzierżawne widniały kozuchowskie i świebodzińskie lenna zamkowe oraz dobra zastawne w Górze, Szprotawie (z jedną wsią), Zielonej Górze (z jedną wsią) i Polkowicach (z jedną wsią): APW, *Księstwo...*, Rep. 24, sygn. 513, Rubrika 6, s. 39.

¹⁴ Prawdopodobnie wójtowie składali – jak w pobliskiej Wschowie – przysięgę na wierność Bogu i królowi, w której zobowiązywali się do przestrzegania przepisów, nieszkodzenia miastu, niecierpienia jego mieszkańców, nieulegania naciskom przyjaciół, wrogów, a dokonywania wszystkiego według sumienia „sprawiedliwego sędziego”: *Stan miasta J. K. MCI Wschowy pod słodkim panowaniem najjaśniejszego Stanisława Augusta Króla Miłośniczego na Kommissyi dobrego porządku...*, Leszno 1783, s. 259.

¹⁵ H. Schmidt, *Geschichte der Stadt Grünberg, Schlesien*, Grünberg 1922, s. 243-249; F. Ohnesorge, *Zur Quellenkunde der Geschichte von Grünberg in Schlesien*, [w:] *Festschrift zur Feier des fünfzigjährigen Bestehens Friedrich-Wilhelms-Realgymnasiums Grünberg in Schlesien*, Grünberg 1903, s. 13.

Rodzina von Kittlitz dzierżyła zastaw zielonogórski w latach 1544-1561¹⁶. Wartość zastawu była wysoka jak na wielkość majątku, wynosiła bowiem 3500 złotych guldenów węgierskich. Możliwość czerpania ewentualnych korzyści, płynących z posiadania zastawu, utrudniały jednak złe stosunki z miastem. Z Balthasara II zastaw przeszedł na Ulricha von Kittlitz. Trudno powiedzieć, czy Kittlitzowie – z uwagi na krótki czas umowy i stałe spory sądowe z miastem – dysponowali rzeczywistym prawem wyboru rady miejskiej. Wiemy, iż o takie prawa tu walczono, a Kittlitzowie starali się je uzyskać, co potwierdzają przytoczone w literaturze skargi miasta. Ów stan rzeczy pozostawał więc w analogii do historii innych *Pfandschillingów* w księstwie glogowskim.

Negatywnym działaniem obserwowanym ze strony szlachty była próba wykorzystania swej pozycji do wpływania na miejscowe stosunki handlowe, co niejednokrotnie prowadziło do konfliktu z patrycjatem. W związku z tym cesarz specjalnym reskryptem z 1562 r. zalecał sprzedaż dóbr zastawnych miastom. Według deklaracji Ferdynanda I z tego roku miało to przynieść daleko większe korzyści skarbowi państwa i rozwojowi miast niż dzierżawienie zastawów szlachcie¹⁷. Zastaw został odebrany Kittlitzom w 1561 r. i oddany miastu, które wypłaciło im sumy zastawne oraz dalsze 500 złotych guldenów na rzecz Kamery Cesarskiej¹⁸.

Kittlitzowie świdniccy doszli do wysokich godności na dworze Fryderyków legnickich i w okresie XVI w. byli jedną ze świetniejszych rodzin w księstwie¹⁹. W regionie rywalizowali z nimi Knobelsdorffowie, a następnie von Kesslitzowie na Letnicy i Dobrej²⁰. Protoplastą wszystkich Knobelsdorffów, zamieszkujących w epoce wczesnonowożytnej księstwo glogowskie i krośnieńskie, był niejaki Hans I von Knobelsdorff (zm. 1493); w 1473 r. wypełniał obowiązki zastępcy starosty krośnieńskiego. Hans I pozostawał w służbie cesarza Fryderyka III i IV, miał brać udział w kampaniach wojennych w okolicach Triestu i Styrii. Letnica i Dobra wchodziły wówczas w skład większego kompleksu dóbr, rozciągających się wzdłuż księstwa krośnieńskiego. Knobelsdorffowie posiadali też Buchałów, gdzie o życiu rodziny świadczył dwo-

¹⁶ Dokumenty dotyczące *Pfandschilling* zielonogórskiego przechowywane w APW dotyczą jednak okresu późniejszego: APW, *Księstwo...*, Rep. 24, sygn. 144, 155, 156, 158, 159, 203.

¹⁷ A. Gryphius, *Glogauesches Fürstenthums Landes Privilegia aus dem Originalen an tag gegeben...*, Lissa 1653, s. 83-85.

¹⁸ APW, *Depozyt miasta Zielona Góra*, Rep. 132 a, sygn. 14 i 14a, sygn. 525, s. 4, oraz sygn. 156-158; F. Ohnesorge, *op. cit.*, s. 12; J.G. John, H.A. Piltz, *Chronica oder Kurze Beschreibung von der Entstehung und den Schicksalen der Stadt Grünberg von 1222 bis 1814*, Grünberg [1815-1881], s. 21; H. Schmidt, *op. cit.*, s. 240-243.

¹⁹ Tschiersich, *op. cit.*, s. 43; o rodzinie von Kottwitz: R. Sękowski, *Herbarz szlachty śląskiej*, t. III, Katowice 2002-2003, s. 357-362; J. Sinapius, *op. cit.*, t. II, s. 348-350; L. Zedlitz-Neukirch, *Neues preussisches Adels-Lexicon...*, t. III, Leipzig 1838, s. 111-113; CDS, t. XXXIII, s. 88.

²⁰ Por. CDS, t. XXIV, s. 21.

rek otoczony fosą²¹. W 1509 r. posiadał go Peter von Knobelsdorff, a przed 1560 r. Asmus von Knobelsdorff. Rodzina powróciła tam dopiero około 1737 r. (Balthasar)²².

Kolejny właściciel, Hans II, przekazał schedę bratu Balthasarowi von Knobelsdorff²³. Balthasar był wzmiankowany w 1529 r. jako właściciel Słonego oraz połowy wsi Urzuty w weichbildzie kozuchowskim. Jego gospodarność nie pozostawiała wątpliwości, skoro stał się jednym z kredytodawców kurfista brandenburskiego Joachima I, któremu wechsłował na sumę 2300 florenów węgierskich. W 1539 r. wystawił też pokwitowanie miastu Frankfurt nad Odrą na sumę 800 fl. węg. Pierwsza transakcja przyniosła mu 138 fl. węg. odsetek, druga 48 fl. węg. W 1546 r. on i jego żona Anna, z domu von Stosch, udzielili pożyczki radzie Głogowa w wysokości 1700 guldenów reńskich. Wspomnieć warto, iż w 1529 r. Balthasar brał udział w rocznej wyprawie przeciw Turkom Solimana pod dowództwem hrabiego von Hardeck, w oddziale o sile 250 konnych²⁴. Jego kuzyn Sebastian von Knobelsdorff, z domu Kije, późniejszy właściciel lenna zamkowego w Świebodzinie, był nawet dowódcą 4 chorągwi pieszej (*Faehnlein Fuss Knechte*)²⁵. Z roku 1546 r. pochodzi informacja o samooszacowaniu dóbr Knobelsdorffa. Balthasar określił wówczas swój roczny przychód na 5000 tal. ze wszystkich majątków, z czego 800, jak podał jego syn Wolff, z Letnicy i Dobrej. W 1555 r. Knobelsdorffowie na Letnicy uzyskiwali 1000 Rtl. rocznie. Balthasar zmarł w 1550 r. w Głogowie, gdzie zresztą z żoną Anną spędził ostatnie lata życia²⁶. Za jego sprawą w Letnicy pojawił się – jak wynika z kroniki Tschiersicha – w 1526 r. kaznodzieja Johann Thebesius (zm. 1552), głoszący ewangelię w przekładzie Lutra. Jego następcą był pastor z Jezior w świebodzińskim Johann Puchner. Z kolei przed 1560 r. Asmus von Knobelsdorff zaprowadził reformację w Buchałowie²⁷.

Następcami Balthasara byli Wolff i Christoph (zm. 1535), którzy przejęli w weichbildzie zielonogórskim Letnicę, Dobrą i połowę Drzonowa. Dobra te

²¹ Miała się tam znajdować stara biblioteka o znacznej liczbie woluminów: CDS, t. XXIV, s. 1.

²² W. Knobelsdorff, *Die Stammtafeln des Geschlechtes derer von Knobelsdorff*, Berlin 1876, s. 38, tab. 11.

²³ Ich matką była Eufemia von Lest: Tschiersich, *op. cit.*, s. 38-39.

²⁴ W. Knobelsdorff, *op. cit.*, s. 46, tab. 15.

²⁵ O Sebastianie por.: CDS, t. XXIV, s. 202, nr 11 i 13, oraz s. 203; M. Nowacki, *Rodzina von Knobelsdorff na obszarze świebodzińskim. Przykład postaw szlachty miejscowej wobec spraw śląskich w okresie wczesnonowożytnym*, „Rocznik Lubuski” 2000, t. XXVI, cz. 2, s. 124-126; M. Hilscher, *Die Landeshauptleute des alten Schwiebuser Kreises*, [w:] *Heimatkalender des Kreises Züllicha-Schwiebus auf das Jahr 1929*, s. 41; W. Knobelsdorff, *op. cit.*, s. 47, tab. 16.

²⁶ APW, *Księstwo...*, Rep. 24, sygn. 520; Tschiersich, *Nachträge, Verbesserungen und Ergänzungen (zu Abschnitt 3)*, [w:] idem, *Zur Geschichte...*, [rkps po 1890].

²⁷ Tschiersich, *op. cit.*, s. 41-47, i *Nachträge, Verbesserungen und Ergänzungen (zu Abschnitt 3)*, [rkps po 1890].

oddano im jeszcze w 1535 r. Nie wiadomo jednak, w jaki sposób i kiedy rodzina pojawiła się na Drzonowie, na którym notowana była w latach 1544-1545 przy okazji ślubu Wolffa z Cathariną von Looß (zm. 1599). Podczas musztry z 1549 r. Wolff von Knobelsdorff przyprowadził na pola podgłogowskie 3 konnych z Letnicy i 1 z Dobrej. Podobną liczbę wystawił rok później²⁸. Z dóbr Drzonowa był zobowiązany Wolff wystawić służbę konną na rzecz Marchii Brandenburskiej, co uczynił podczas musztry w 1565 r. (1 konny). W połowie XVI w. biologiczna siła tutejszych Knobelsdorffów zaczęła podupadać. Zmarł Wolff, pozostawiając wdowę i dwie niezamężne córki. W efekcie w 1567 r. utracono Drzonów na rzecz rodziny von Löben²⁹. W I poł. XVIII w. Knobelsdorffowie występują w źródłach jako właściciele Słonego³⁰.

Spadkobiercami Knobelsdorffów w majątku letnickim byli Kesslitzowie, których dobra w 1555 r. były ograniczone do nadziału Buchałowa (nadział II posiadali Knobelsdorffowie). Wystawiony dla Christopcha von Kesslitz list lenny, datowany 4 lipca 1569 r., honorował posiadanie przez nich Letnicy i Dobrej. Christoph von Kesslitz (zm. ok. 1596-1601), bratanek Wolffa von Knobelsdorff, patronował budowie tutejszego kościoła w 1579 r. Na wschodniej stronie piaskowcowego kościółka położony był jego kamień nagrobny, przedstawiający wielką postać. O jej przynależności rodowej mówił umieszczony nad wizerunkiem herb. Christoph von Kesslitz doszedł w 1591 r. do wysokiej godności podskarbiego na dworze Fryderyka IV legnickiego i w 1596 r. stał w kondukcje żałobnym tegoż³¹. Christoph nosił się z szerokimi planami budowlanymi, w które miał być zaangażowany mistrz budowlany, niejaki Hans Selser. Zainicjował m.in. budowę nowej siedziby rycerskiej w Letnicy, oddalonej od położonego naprzeciw kościoła, starego, średniowiecznego zamku. Stara siedziba musiała być niezdatna do zamieszkania przez rodzinę doby Odrodzenia. Dla budowy nowego dworku wykupiono dobra chłopskie na skrzyżowaniu dróg biegnących na Dobrą i Zatonie. Poddanych przeniesiono na ziemię niezagospodarowane, a pozostałych obłożono podatkami na rzecz budowy. W pałacu mieściło się archiwum majątku³².

²⁸ APW, *Księstwo...*, Rep. 24, sygn. 483, s. 21-33 i sygn. 515, s. 6-31.

²⁹ Nowym właścicielem był Melchior von Löben, a w 1654 r. Sigmund Friedrich von Misitschek: A. Förster, *op. cit.*, s. 110; W. Knobelsdorff, *op. cit.*, s. 46, tab. 15.

³⁰ W 1705 r. wieś posiadał Balthasar Tobias von Knobelsdorff, w 1731 r. Kaspar Joachim von Knobelsdorff i w 1735 r. Kaspar Gottlob von Knobelsdorff: APW, *Księstwo...*, Rep. 517, sygn. 527. Förster, *op. cit.*, s. 267-270; w XIX w. Knobelsdorffowie posiadali z dóbr Buchałowa, Letnicy i Słonego niepodzielny majątek senioralny, zwany fideikomisem: CDS, t. XXIV, s. 68.

³¹ J. Sinapius, *op. cit.*, s. 347; R. Sękowski, *op. cit.*, s. 329.

³² W nim przed wojną był przechowywany najstarszy zapis pochodzący z czasów Christopha. Był to akt zakupu, tzw. *Kaufbrief*, w sprawie młyna ziemskiego (*Grundmuehle*). Młyn został ostatecznie w roku 1596 na św. Michała odkupiony przez pięciu miejscowych ławników: Tschiersich, *op. cit.*, s. 46.

Śmierć Christopha przyniosła podział Letnicy pomiędzy jego synów. Odtąd posiadłość dzieliła się na Letnicę Dolną oraz Górną z wsią Dobra. Podziału z 20 grudnia 1601 r. dokonali bracia Hans, Christoph i Sigismundt von Kesslitz. Z tego okresu znany jest inwentarz dóbr Kesslitzów przytoczony przez pastora Tschiersicha w 1890 r. Według niego do nowej siedziby przynależało 9 kmieci i 3 z niepełnymi gospodarstwami, 2 zagrodników w Letnicy i 7 w Dobrej, 6 tzw. budników – mogących parać się handlem drobnymi właścicielami ziemskimi, którzy uiszczali dworowi czynsze i zobowiązani byli do posług pańszczyźnianych. Dwór korzystał z dwóch gospodarstw zamkowych w Letnicy i Dobrej, z których wypłacano czynsze i wypełniano pańszczyzny. Kesslitzowie prowadzili winnice, owczarnię przy drodze do Leśniowa Wielkiego, 10 łąk i pastwisk sięgających po Świdnicę, folwark zlokalizowany nieopodal strumienia i ostatecznie folwark w Dobrej z przynależnym inwentarzem. Zamek posiadał też połacie leśne w Letnicy i Dobrej, z prawem do wyrębu lasu. Do tego dochodziły udziały w gospodarce rybnej opartej na 5 stawach, zlokalizowanych w majątku, i młyn wraz z zamieszkującymi jego ziemie zagrodnikami.

Stara siedziba i przypisana do niej Dolna Letnica rozciągała swe władztwo na 9 kmieci, 8 zagrodników, 10 budników, krawca i pasterza. Miano prawo korzystania ze wspomnianych już gospodarstw zamkowych. Ponadto przynależał tu folwark zwany *Antervorwerk*, ogrody Heinesa i Steinbacha oraz 7 łąk. Sad i winnica były użytkowane wspólnie i wspólnymi nakładami miano o nie dbać. Stary zamek pozostał w posiadaniu olbrzymich połaci lasów. Podział został prawdopodobnie przeprowadzony tak, że właściciel nowej siedziby posiadał drzewostan uboższy w dębinę i olszynę. Stara siedziba posiadała prawa do innych 5 łowisk, łącznie z fosą przyzamkową zamienioną w staw. Zamek pobierał czynsze z dwóch młynów w srebrze i drobiu. Wspólnie projektowano wybudowanie młyna rzeczno- i wiatrakowego. Każdy z właścicieli wsi dzierżył prawo patronatu nad kościołem oraz sądownictwo wyższe i niższe na zajmowanym przez siebie nadziale. W 1607, po śmierci Sigismunda, na wsi pozostali dwaj bracia Hans I (Letnica Górna i Dobra) i Christoph (Letnica Dolna). Ustalono wówczas, iż prawa browarnicze pozostaną przy obu częściach wsi, a dopóki właściciel nowej siedziby nie wystawi własnego browaru, miejscem warzenia pozostanie *Antervorwerk*³³. Prawa do prowadzenia wyszynku piwa uściślono w 1692 r., przyznając je Kesslitzom i Kittlitzom na Świdnicy, rodzinie von Unruh na Słonym i von Landeskrone na Radomii. Decyzja komi-

³³ Tschiersich podał mapę z dokładnym rozmieszczeniem poszczególnych części majątków, z zaznaczeniem włości chłopskich, obu zamków, kościoła itd.: *ibidem*, s. 46-51, (mapa s. 53).

sji oznaczała zapewne znaczny wzrost dochodów szlachty. Pod prawem mili miejskiej pozostał jednak Buchałów, należący do Glaubitzów³⁴.

Hans I był szczególnie wpływową osobistością w księstwie. Około 1604 r. skupiał w swych rękach trzy urzędy administracji stanowej równocześnie: urząd asesora sądu lennego (*Manngerichtsassessor*) księstwa głogowskiego, starszego ziemskiego (*Landesaeltiste*) oraz poborcy podatkowego wechbildu zielonogórskiego (*Kreissteuereinnehmer*)³⁵. Znana była w księstwie jego pomoc udzielona Koźli na przełomie XVI i XVII w., kiedy wstawił się za tamtejszą gminą w sporze pomiędzy poddanymi a władzami Nowogrodu Bobrzańskiego, sprawującymi władztwo gruntowe nad wsią. Za pomoc Koźlanom w pozyskaniu nowych terenów karczunkowych otrzymał Hans I łakę nad Ochłą, tzw. *Hoyno*. Jako rozjemcę widzimy go w sporze pomiędzy właścicielem drugiego nadziału Świdnicy Christophem von Gersdorf a właścicielem pierwszego nadziału Hansem Christophem von Kittlitz w sprawie o wolne korzystanie z pastwisk, karczunków i połowu ryb. Wieloletni spór zakończono dopiero w 1617 r. Hans von Kesslitz występował w dokumencie zwanym zwyczajowo pojednawczym (*Vergleich*) jako świadek Gersdorfa³⁶.

Dobra Kesslitzów zostały silnie dotknięte w okresie wojny trzydziestoletniej, której zakończenie przyniosło zmiany tak ekonomiczne, polityczne, jak i religijne³⁷. Stary, wzniesiony z kamienia zamek został całkowicie zrujnowany w 1642 r. Budowlę spalono i ograbiono. Widoczne sklepienia piwnic

³⁴ W wechbildzie zielonogórskim dzięki nowemu pomiarowi z prawa mili zostały wykluczone Przytok i Stary Kisielin Stentschów, Drzonków Knobelsdorfów, Kiełpin Rothenburgów. Zagórze Troschków, Płoty rodziny von Lesslau i Ochla rodziny von Unruh. Prócz wspomnianych pod prawem mili pozostały Nowy Kisielin Wenzela Rudolfa von Stentsch, Racula Hansa Friedricha von Unruh i Zatonie rodziny von Unruh: F. Ohnesorge, *op. cit.*, s. 29; A. Förster, *Aus Grünbergs Vergangenheit. Gesammelte Bilder zur Geschichte der Stadt nach vorhandenen Chroniken und sonstigen Uebertieferungen*, Grünberg 1900, s. 106-107; Tschiersich, *op. cit.*, s. 47.

³⁵ Dokładny opis urzędów księstwa głogowskiego i ich zakresu kompetencyjnego zob. M. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa głogowskiego od początku XIV do 1742 r.*, Wrocław 1991.

³⁶ Tschiersich, *op. cit.*, s. 57.

³⁷ Koniec wojny trzydziestoletniej przyniósł też kres wolnemu wyznaniu ewangelickiemu. W dobrach szlacheckich wechbildu zielonogórskiego musiano przekazać klucze do kościołów cesarskiej komisji, przywracającej katolicyzm w księstwie głogowskim. Odtąd ludność ewangelicka była zmuszona do uczęszczania do kościołów przygranicznych poza księstwem – w Koźli, Drzonowie i Lipnie. W skład komisji wchodził baron Maximilian Adam von Montani na Małoszowicach, Sieroszowicach i Zaborni, w imieniu cesarza Ferdynanda III, oraz w imieniu biskupa wrocławskiego proboszcz głogowskiej kapituły Leonard Martin Fromhold i dziekan kapituły głogowskiej Balthasar Machius, którym przydano do dyspozycji oddział składający się z 50 żołnierzy. Od 16 stycznia do 12 marca 1654 r. przejęto w wechbildzie zielonogórskim 21 kościołów: S.J. Ehrhardt, *Presbyterologie des evangelischen Schlesiens*, Liegnitz 1783, t. III, cz. 3, s. 168; H. Schmidt, *op. cit.*, s. 107; M. Konopnicka-Szatarska, *Kontrreformacja w księstwie głogowskim (XVI-XVIII w.)*, Zielona Góra 2002, s. 53.

rozebrano w XVIII w. przy okazji budowy nowego pałacu. Zniszczona została też wieś Dobra, którą zamieniono w folwark. Sytuacja taka oznaczała ogromne straty ludnościowe, a w ich wyniku załamanie gospodarki Kesslitzów³⁸. Podczas wojny trzydziestoletniej wzrastało zadłużenie wszystkich opisywanych majątków, zwłaszcza że ich właściciele w obawie przed przemarszami wojsk udawali się na *exilium* do Polski. Jednak po zakończeniu wojny majątek Hansa II von Kesslitz (zm. 9 kwietnia 1683 r., syna Hansa I lub Christoph) uległ powiększeniu. Niedługo po 1636 r. objął w posiadanie drugą część Świdnicy, którą przejął po rodzinie von Zedlitz. W 1680 r. wydzierzawił na 3 lata tamtejszy nadział i całą Letnicę swym synom Hansowi i Maximilianowi za roczną sumę 500 Rtl. od każdego. W rzeczywistości jedynie 200 Rtl. pozostawało przy ojcu – 100 Rtl. pobierał starszy syn Christoph Rudolph, a resztę, czyli 700 Rtl., przejmowali wierzyciele: Joachim Müller z Kożuchowa (3200 Rtl. w 1631 r., w 1680 dochodziło jeszcze 4388 Rtl. czynszów), Reinhold Arnoldt, balwierz i lekarz z Kożuchowa (1600 Rtl.), Gottfried Wilhelm, doktor filozofii i medycyny, mieszczanin głogowski i wrocławski. Maximilian ożenił się z Judithą Julianą Morawitzki von Laudnitz³⁹. Hans II von Kesslitz był asesorem sądu lennego księstwa głogowskiego oraz starszym ziemskim weichbildu zielonogórskiego. Z ramienia starosty głogowskiego pozostawał urzędowym administratorem Przytoku, należącego do małoletniego Wenzela Rudolpha von Stentsch⁴⁰.

Odbudowa majątku przebiegała bardzo powoli. W 1685 r. Hansa II zastąpił Maximilian von Kesslitz. Od czasów wojny mieszkało w pałacu w górnej Letnicy. Z zabudowań zamku uczyniono folwark, w okolice pałacu przenosząc mieszkania służby. Bliżej niego zlokalizowano też browar i siedzibę browarnika. W 1677 r. był nim Paul Eiche. Reaktywowano działanie miejscowej cegielni, owczarni i innych zabudowań gospodarskich. Wybudowano młyn zwany zamkowym i wiatrak. Wśród ludności zamieszkującej wieś, wojnę przetrwało jedynie 13 rodzin. Akcja osadnicza doprowadziła do przyciągnięcia tu poddanych z Koźli (9 rodzin), Świdnicy (2) i podkożuchowskiego Jeleniowa (1). Pomędzy osiedlonymi pojawili się osobiście wolni zagrodnicy i woźnice. Właściciele dokonali przesunięć w stanie posiadania samych chłopów, jednych pozbawiając działek kosztem drugich. Na niektórych zakładano sady, w innych zaś nakazywano przejście na inny rodzaj upraw czy hodowli. Folwark wchłonął 3 posiadłości kmieccie. W sposób natychmiastowy zagospodarowy-

³⁸ Tschiersich podał mapę z dokładnym rozmieszczeniem poszczególnych części majątków, z zaznaczeniem włości chłopskich, obu zamków, kościoła itd.: Tschiersich, *op. cit.*, s. 59-60.

³⁹ *Ibidem*, s. 61-67.

⁴⁰ Hans jako właściciel Letnicy i Świdnicy wraz z Weylandem von Kittlitz jest wymieniany przez metrykę ziemską z 1671 r.: APW, *Księstwo...*, Rep. 24, sygn. 511.

wano pustki powstałe po licznych alienacjach gruntów chłopskich. Słyszymy też o udogodnieniach wystawianych ze strony właściciela gruntowego. Odbudowa majątku musiała przebiegać sprawnie, skoro po 1675 r. zanotowano w nim takie grupy chłopstwa, jak zagrodnicy, młynarze, karczmarze, kowale, woźnice czy komornicy. Był niestety zadłużony i w 1671 r. połowa Letnicy Kesslitzów została obłożona hipoteką⁴¹.

Rodzina sprzedała Letnicę w 1685 r. Synowie Hansa II – Hans III młodszy i Maximilian – osiedli odpowiednio na Świdnicy oraz Letnicy i Dobrej. Hans poślubił 28 maja 1687 r. wdowę Eleonorę von Glaubitz z domu von Rothenburg, właścicielkę Buchałowa, i w latach od 1702 do 1710-1711 pozostawał jego właścicielem. Po nim część Świdnicy i Buchałów objął jego brat Maximilian von Kesslitz, właściciel Zalesia, Marcinowa i *Golgowitz* w weichbildzie głogowskim⁴². 13 czerwca 1704 nadano mu tytuł barona czeskiego. Po nim w latach 1714-1744 schedę przejął baron Johann Karl von Kesslitz, deputowany weichbildu zielonogórskiego, a następnie zastępca starosty ziemskiego księstwa zagańskiego (*Landeshauptmann d.F. Sagan*). Kesslitzowie pozostali właścicielami drugiej części Świdnicy do 1791 r.⁴³

Inną rodziną, która posiadała dobra na omawianym terenie, byli Schenkendorfowie. Była to stara, miśnieńska rodzina ministeriałów (uboga ludność rycersko-służebna). Za jej śląskiego protoplastę przyjmujemy Ottona *de Schenkendorf*, posiadacza władztwa Schenkendorf w Dolnych Łużycach. W latach 1306-1310 pełnił funkcję asesora sądu głogowskiego⁴⁴. Spadkobierca tego rodu Hans odkupił od Maximiliana von Kesslitz Letnicę w 1685 r. Ich własność zamknęła się w latach 1685-1699. Rodzina posiadała z ważniejszych miejscowości już od XVI w. Jeziory, Buków i Smolno Wielkie w weichbildzie świebodzińskim⁴⁵. W 1690 r. rozpętał się spór pomiędzy Hansem von Schenkendorf a Christophem Balthasarem von Glaubitz na Buchałowie o łąki w Dobrej, sprzedane w 1661 r. przez Hansa von Kesslitz na Świdnicy Glaubitzom. Starosta unieważnił w 1691 r. dokument sprzed 30 lat. Hans von Schenkendorf zm. w 1699 r. Kolejnym właścicielem Letnicy był Hans von Rothenburg.

⁴¹ Tschiersich, *op. cit.*, s. 70-71.

⁴² Dobra Marcinów, Zalesie i *Golgowitz* przed Maximilianem posiadał starosta księstwa głogowskiego, hrabia von Herberstein: J. Sinapius, *op. cit.*, t. I, s. 348.

⁴³ Metryka ziemska z 1718 r. wspomina o baronie Carlu von Kesslitz: APW, *Księstwo...*, Rep. 24, sygn. 527; metryka z 1727 r. mówi wyraźnie o Johannie Carlu von Kesslitz: *ibidem*, sygn. 517; Tschiersich, *op. cit.*, s. 58-60; o Letnicy: A. Förster, *Geschichtliches von den Dörfern des Grünberger Kreises...*, s. 93-104; J. Sinapius, *op. cit.*, t. I, s. 509-510, t. II, s. 348; R. Sękowski, *op. cit.*, t. III, s. 329.

⁴⁴ K. Wutke, *Studien zur älteren schlesischen Geschichte*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens”, t. LI, 1917, s. 221; T. Jurek, *op. cit.*, s. 281.

⁴⁵ Por.: J. von Roy, *Die Urkunden über Rietschütz sind lückenhaft*, „Heimatgeschichtliche Blätter für den Kreis Züllichau-Schwiebus” (dalej: HBfKZS), t. XVIII, 1985; E. Kittel, *Zur Geschichte des Dorfes Buckow*, HBfKZS, t. VIII, 1933.

W 1706 r. na Letnicy występowała tu wdowa po nim Susanna von Rothenburg z domu Nimpf, po drugim mężu spokrewniona z rodziną von Stentsch. Pozostawała tu do roku 1733⁴⁶.

Od 1702 r. pierwszy nadział świdnicki znajdował się w rękach Diebitschów, właścicieli wsi Okunin, Podlegórz i Bucze w weichbildzie świebodzińskim⁴⁷. Stało się to skutkiem małżeństwa Ottona Abrahama von Diebitsch z córką rodziny baronów Magdaleną Theresą von Kittlitz. Jej ojciec Hans Georg von Kittlitz, sprzedał zięciowi nadział świdnicki za 40 000 tal. W 1716 r. Diebitschowie otrzymali też Letnicę. 19 lutego tego roku przysięgę lenną złożył Gottfried Sigmund von Diebitsch, co potwierdził spis ziemski z 1718 r.⁴⁸ W 1730 r. baron Hans Ernst von Diebitsch otrzymywał 40 000 Rtl. dochodu z Letnicy⁴⁹. Świdnicę sprzedano ponownie w 1721 r. rodzinie von Stentsch. Nie wiadomo, czy obie rodziny w jakiś sposób były ze sobą spokrewnione. Diebitschowie w 1736 r. (16 XII) doprowadzili do załagodzenia sporu z Kesslitzami o prawo do wypasu pogłównia letnickiego na pastwiskach świdnickich. Obalono wówczas umowę z 1680 r. braci Maximiliana i Hansa von Kesslitz. W zamian za to Stentschowie otrzymali łąki graniczne, czyli łąki biegnące wzdłuż rzeki Ochli.

Właśnie w I poł. XVIII w. w rejonie pojawiła się rodzina von Stentsch. Była jedną ze świetniejszych rodzin księstwa głogowskiego. Ważnymi ośrodkami majątku Stentschów był podświebodziński Szczaniec, podzielonogórski Przytok i podkożuchowskie Podbrzezie Dolne. W 1720 r. Maximilian Gottlob von Stentsch (zm. 1734), asesor sądu lennego w Głogowie i starszy ziemski weichbildu zielonogórskiego, zakupił pierwszy nadział Świdnicy⁵⁰. Przez małżeństwo starego Maximiliana Rudolpha ze wspomnianą Sussanną von Rothenburg, z domu von Nimpf, Stentschowie przejęli w 1706 r. Letnicę. Nie mamy jednak obszerniejszych wzmianek na temat historii tej rodziny w odniesieniu do Letnicy, którą posiadali do 1733 r.⁵¹ Z kolei w 1721 r. pierwszą część Świdnicy zakupił od rodziny von Diebitsch za 44 000 tal. Johann Ernst von Stentsch (zm. w 1737 r.). Wówczas właścicielką została wdowa, Eleonora Charlotta z domu von Kittlitz. Następnymi właścicielami byli Ernst Rudolph i Max Adolph von Stentsch.

Ze znaczniejszych rodzin wymienić należy też Glaubitzów, Gersdorffów, Rothenburgów i Unruhów. Domeną Glaubitzów w regionie był Buchałów,

⁴⁶ APW, *Księstwo...*, Rep. 24, sygn. 517; O. Frühbus, *Geschichte der Parochie Pritttag*, Grünberg 1841, s. 113-114.

⁴⁷ APW, *Księstwo...*, Rep. 24, sygn. 527, s. 23.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 21.

⁴⁹ Tschiersich, *Nachträge, Verbesserungen und Ergänzungen (zu Abschnitt 3)*, [w:] idem, *Zur Geschichte...*

⁵⁰ A. Górski, *op. cit.*, s. 435.

⁵¹ O. Frühbus, *op. cit.*, s. 113-114; Tschiersich, *op. cit.*, s. 68-69.

który posiadali od II poł. XVI w. do I poł. XVIII w. Ich protoplastą był niejaki Heinrich de Glaubetzke wzmiankowany w 1302 r., a pierwszy właściciel Buchałowa to Adam von Glaubitz – ostatnim był Christoph Heinrich von Glaubitz, wspomniany w 1727 r.⁵² W 1671 r. właścicielem był Christoph Baltzer, a w 1718 już Christoph Heinrich von Glaubitz⁵³. Buchałów w 1605 r. oszacowano na 300 tal. rocznych dochodów. W 1730 z Buchałowa Christoph Heinrich von Glaubitz otrzymywał już 12 000 tal.⁵⁴ Glaubitzowie posiadali też część Świdnicy od pierwszych lat XVII w., a właścicielką była wówczas wspomniana wdowa po Heinrichu von Zedlitz – Katharina z domu Glaubitz. Do 1620 r. tę część posiadał kolejny mąż Kathariny – Christoph von Gersdorff. Gersdorffowie notowani byli też na części Słonego w 1694 r., a w 1718 r. Radomi i Płot⁵⁵. Z kolei Rothenburgowie to ród z dobrami w księstwie krosnieńskim, który jednak żywo angażował się w życie polityczno-ekonomiczne weichbildu zielonogórskiego, tutaj posiadając Radomię i Słone⁵⁶. Unruhowie byli rodem o rozległych ogólnoniemieckich koneksjach, w weichbildzie zielonogórskim osiadłym na Raculi i Słonym (1686-1699). Była to jedna z rodzin o największej liczbie „domów” genealogicznych w księstwie głogowskim⁵⁷.

Innymi rodzinami, które posiadały tu majątki, były z pewnością Necherowie na Słonym w XVI w. W 1568 r. patronem tamtejszego kościoła miał być Grabus von Necher, który został uznany za krzewiciela reformacji w majątku, razem z drugim właścicielem Słonego – Knobelsdorffami⁵⁸. W 1588 wzmiankowana była Polyxena von Necher z domu von Rothenburg. Dalej wymieńmy Schwartzów na Słonym i Radomi (1593 r. Sebastian von Schwarz, 1625 – Christian von Schwarz), którą chwilowo łączyli z częścią Przylepu i Książem Śląskim. W 1661-1671 r. na Słonym pojawił się niejaki Mattheo de Morena, a w 1718 r. posiadał wieś właściciel Długich pod Kożuchowem – Balthasar Friedrich von Lüttwitz⁵⁹. Wspomnieć należy również o właścicielach Radomi, rodzinie von Landeskrone, wzmiankowanej w 1555 r. W 1671 r. właścicielem wsi był Christoph Melchior von Landtscron⁶⁰. W 1727 r. i w latach

⁵² APW, *Księstwo...*, Rep., 24, sygn. 517; Różne informacje na temat własności szlacheckiej w Buchałowie podają: O. Wolff, *op. cit.*, 152; A. Förster, *op. cit.*, s. 86 i 91.

⁵³ APW, *Księstwo...*, Rep., 24, sygn. 511 i 527.

⁵⁴ Tschiersich, *Nachträge, Berichtigungen und Ergänzungen (zu Abschnitt 4)*, [w:] idem, *Zur Geschichte...*

⁵⁵ APW, *Księstwo...*, Rep. 24, sygn. 527.

⁵⁶ *Ibidem*, sygn. 511, s. 16.

⁵⁷ O rodzinie von Unruh na Raculi: Unruh, *Die Unruger. Eine zeit- und kulturgeschichtliche Studie*, Lötzen 1906, s. 231-252.

⁵⁸ Tschiersich, *Nachträge, Berichtigungen und Ergänzungen (zu Abschnitt 4)*, [w:] idem, *Zur Geschichte...*

⁵⁹ APW, *Księstwo...*, Rep. 24, sygn. 527.

⁶⁰ Też w 1681 r.: *ibidem*, sygn. 511 i 513.

następnych właścicielami Radomi byli von Arnoldtowie⁶¹. Wspomnieć należy też o bytności w okolicy rodziny von Rabenau (do 1540) i von Dechen (ok. 1713-1718) na Drzonowie i Maxa Amschixa von Tschammer na Buchałowie (1555), prawdopodobnie spokrewnionego z właścicielami pięciowioskowego majątku Zabór (1555)⁶².

Opisywane rodziny niejednokrotnie wchodziły ze sobą w koligacje, zacieśniając więzi, a tym samym stan posiadania. Tym sposobem w weichbildzie zielonogórskim i całym interesującym nas okręgu zaistniał cały szereg przekształceń własnościowych. Pojawienie się nowych rodzin uzależnione było od rozwoju biologicznego jednej, a wygaśnięcia czy regresu ekonomicznego innej. Trudno powiedzieć coś o jakości administrowania dobrami. Brak też ewentualnej postaci zarządcy dóbr pańskich, bez którego jednak trudno sobie wyobrazić funkcjonowanie zwartych nieraz kompleksów. Choć opisywane dobra nie były jakimś szczególnym zapleczem ekonomicznym, pamiętajmy, iż szlachta tych okolic, jak cała szlachta głogowska, była uznawana za majątną. Trwałe posiadanie niektórych rodzin niewątpliwie scalało majątek. Dzięki przedstawionej analizie nawet na tak małym obszarze obserwujemy przecież w zasadzie szlachtę kilkuwioskową. Ewentualnych sposobów powiększania areалу uprawnego nie można prześledzić, choć obserwujemy przecież wykorzystywanie do tego celu przez szlachtę planów matrymonialnych, zaokrąglanie (Kesslitzowie na Świdnicy w 1596 r.) dóbr przyległych czy zwiększenie areалу upraw kosztem przesunięcia gospodarstw chłopskich po wojnie trzydziestoletniej. Przedstawiona struktura podziału Letnicy po 1601 r. daje wyobrażenie struktury majątku, jednak na podstawie istniejących materiałów nie jesteśmy też w stanie wskazać jakości i rozmiaru upraw ani hodowli bydła. Z uwagi na skąpy stan źródeł w odniesieniu do niektórych mniejszych ośrodków nie można też ostatecznie odtworzyć całości procesów osiedleńczo-własnościowych szlachty.

⁶¹ *Ibidem*, sygn. 517.

⁶² O. Wolff, *op. cit.*, s. 153; W.A. Schade, *Geschichte der evangelischen Kirchgemeinde Saabor, Grünberg* 1843, s. 36-40; P. Schwartz, *Die Klassifikation von 1718/1719. Ein Beitrag zur Familien- und Wirtschaftsgeschichte der neumärkischen Landgemeinden*, cz. 3, Landsberg a. W. 1926, s. 94.

ŚWIDNICA'S GENTRY ESTATE IN THE HABSBERG PERIOD (1526-1740)

Summary

During the period of 1526-1740, Świdnica's administrative territory (in its modern sense) comprised gentry estate that was part of the duchies of present-day Głogów and Krosno. It was not a homogenous area since the duchies belonged to different dynasties and, consequently, were under different fealties, the Czech Kingdom (Silesia) and Brandenburg, which was reflected in their administrative division: Drzonów, Lipno, Grabowiec, Koźła and Piaski were a group of estates that had been separated from the duchy of Głogów and given to Brandenburg margraves in 1482 and so became part of the duchy of Krosno, while Radomia, Słone, Buchałów, Letnica, Dobra (non-existent now), Świdnica and Wilkanowo belonged to the duchy of Głogów – being part of Silesia – and so they remained an integral part of Grünberg (Zielona Góra) weichbild. The estates on the Silesian side swore fealty to the Austrian emperor from the Habsburg dynasty, whereas Krosno estates were obliged to swear fealty to Brandenburg margrave, and since 1701 – to the King of Prussia. Despite this division the estates co-operated freely with each other. With time, some of them turned into centres of gentry economy, e.g. Świdnica, run by the families von Kittlitz and von Kesslitz, or Letnica, run by the families Knobelsdorff, Kesslitz, Schenckendorf, Stentsch and Diebitsch. Both estates were connected through their owners and it was during the governance of those dynasties that they achieved the highest level of their economic development, typical of the period of XVI-early XVIII c. Most of the villages located on the above described territory were part of other, bigger gentry estates, often quite distant ones.

DIE ADELSGÜTER DER GEGENWÄRTIGEN GEMEINDE ŚWIDNICA IN DER ZEIT DER HABSBERGER (1526-1740)

Zusammenfassung

Das Gebiet der gegenwärtigen Gemeinde Świdnica setzte sich in den Jahren 1526-1740 aus den Adelsgütern zusammen, deren Boden der Bestandteil des Fürstentums Gross-Glogau und des Fürstentums Crossen a.O. war.

Es war also kein einheitliches Gebiet, denn in der Frühneuzeit blieb es unter der Herrschaft verschiedener Dynastien und verschiedener Lehensoberherrschaften – des Königturns Böhmen (Schlesien) und Brandenburgs. Im Zusammenhang damit gab es auch unterschiedliche Verwaltungszugehörigkeit. Nämlich während

solche Landgüter wie Drzonów, Lipno, Grabowiec, Koźla, Piaski eine Reihe von Landgütern des Kreises Crossen, ausgesondert aus dem Fürstentum Gross-Glogau zu Beginn der Neuzeit im Jahre 1482 zu Gunsten der Margrafen Brandenburgs blieben, gehörten Radomia, Stone, Buchalów, Letnica, Dobra (das nicht mehr besteht), Świdnica, Wilkanowo zu Fürstentum Gross-Glogau, das als Bestandteil Schlesiens galt und bildeten im Rahmen dieses Gebildes einen integralen Teil des Grünberger Weichbildes. Die Landgüter, die auf der schlesischen Seite blieben, haben die feudale Grundoberrherrschaft des österreichischen Kaisers aus der Habsburger Dynastie, dagegen die Güter des Fürstentums Crossen waren verpflichtet, dem brandenburgischen Markgrafen und seit 1701 dem preußischen König Lehenseid zu leisten. Trotz solcher Aufteilung blieben die Relationen zwischen den Adelsgütern im Prinzip offen. Manche von ihnen verwandelten sich mit der Zeit in Adelswirtschaftszentren, von denen vor allem Świdnica der Familien von Kittlitz und von Kesslitz sowie Letnica als Landgut von Knobelsdorff, Kesslitz, Schenckendorf, Stentsch und Diebitsch nennenswert sind. Die beiden Güter waren übrigens durch ihre Besitzer verbunden. Die genannten Familien trugen eben als Besitzer dazu bei, dass ihre Güter die für das 16. und die Wende des 17./18 Jhs. angemessene, höchste wirtschaftliche Entwicklung erzielten. Die meisten Dörfer auf den erwähnten Gebieten waren Bestandteile anderer größerer territorialer Adelsformen, die nicht selten von dem genannten Raum entfernt blieben.

(Übersetzt von K. Trychoń-Cieślak)